ANUL VI. — N. 247

5 LEI EXEMPLARUL IN ŢARA
10 LEI EX. IN STRAINATATE

Duminică, 30 August 1925

Adevĕrul Literar şi Artistic

FONDATORI: { AL. V. BELDIMAN 1888—1897
CONST. MILLE 1897—1920

FONDAT în 1893

In memoria lui Ion Slavici

Ultimul din generaţia jertfei

Bătrânul care şi-a împlinit veleatul şi s'a dus la strămoşi întru hodină, după lungi suferinţi, a fost cel din urmă rămas dintre scriitorii celeilalte generaţii. A întârziat; a fost o excepţie; toţi ceilalţi s'au consumat grabnic. De la această rânduială s'au abătut numai cei născuţi în belşug şi privilegii. Alecsandri a putut dura tânăr şi ferice până în iarna anilor săi. Cei pe care însă bagheta unei zâne capricioase i-a ales din mulţimea cenuşie au avut a duce războiu crud cu viaţa. Au căzut rând pe rând. Trista lor jertfă a fost ca valurile care bat în stânci, deschizând cale celor care vin dela orizont încununate de auroră. Tinerii scriitori de astăzi par a fi uitat atmosfera în care au trăit maiştrii mâhnirii ş'ai renunţării. Alinarea bătrânului mi-o evocă.

Am recitit **Scormon** şi **Moara cu noroc.** Şi mi-am adus aminte de ceasuri plăcute de-acum treizeci de ani. Lăsând haiducii şi romanele de senzaţie, începusem a mă debrinde cu literatura românească. Cu totul cucerit şi fericit, nici nu cutezam a mă îndoi că poate să fie pe pământul ţării om care să nu se închine la idolii mei. Imaginea unora o vedeam printre lacrămi: Eminescu, Alecsandri, Creangă muriseră de puţină vreme. Ceilalţi stăruiau în lumină şi mărire: Caragiale şi Delavrancea, Slavici şi Gane, Vlahuţă şi Coşbuc. Un editor îndrăzneţ, care şi-a pierdut capitalul, întemeiase **Biblioteca pentru toţi.** Alţi oameni cu visuri şi nădejdii puseseră la cale o mare publicaţie periodică pentru familii: **Vatra.** Vlahuţă pornise şi el o foae săptămânală: **Viaţa.** Nu înţelegeam de ce se opreşte o muncă aşa de nobilă. A contenit **Viaţa;** a contenit **Vatra.** Au apărut îndată alte periodice săptămânale, la care regăseam pe eroii mei, şi eram iarăşi mulţămit, căci eram tânăr şi neînţelegător. **Povestea Vorbii, Floare-Albastră, Pagini literare,**— au încetat şi ele, ca şi **Evenimentul literar** şi **Epoca Literară,** ca şi **Adevĕrul literar** cel dintâiu, ca şi **Noftul Român.** Cărţile cu îndrăzneală date luminii aveau mai mult rol decorativ în vitrine prăfuite. In curând, cu anii, am înţeles că zeii mei sunt trişti chiar când par a zâmbi, şi arta lor, care mă bucura pe mine, pe dânşii nu-i putea pune la adăpostul insultelor permanente care se numesc nevoia şi lipsa.

Generaţia aceasta eroică a numărat maiştri minunaţi. Ne-am deprins a-i numi scriitori,—ei au fost însă copişti ori şefi de birou, berari sau corectori. Nici unul nu şi-a putut întemeia viaţa pe moşia lui firească.. Aşteptând să poată înflori deplin, s'au veştejit. Ş'au mirat pe profesorul de literatură, făcându'l să descopere legea sleirii timpurii a scriitorului român. Legea aceasta era mai curând a inerţiei ş'a inculturii obşteşti. Cavaleri cu figuri întristate, au luptat cu mori de vânt care măcinau întuneric şi prostie; pe urmă îşi aduceau aminte că trebue să mănânce şi îmbrăcau livreaua lui Sncho Panza.

Din această generaţie, a celor care au murit pentru că s'au născut scriitori, a făcut parte Ioan Slavici. A fost tovarăşul lui Eminscu ş'al lui Creangă, al lui Coşbuc şi Caragiale, ş'a altora. Toţi au trăit nenormal ş'au fost descoperiţi mari după ce-au murit. In viaţă nimeni nu-i putea recunoaşte, căci erau copişti ori şefi de biurou, corectori sau berari.

Dar şi anii mulţi ai bătrânului nostru învăţător nu ş'au acumulat ca să însemne o deosebire şi să-i alcătuiască fericirea excepţiei. Asemenea reguli nu cunosc excepţie. Pentru darul pe care l'a avut, Slavici a pătimit mai mult şi mai lung decât toţi. Cei care nu cunosc blăstămul talentului şi nu cugetă aspru şi cu suferinţă, au putinţa să ajungă la bunurile cele de sus. Trecând în automobil pe Calea Victoriei au putut privi pieziş pe bătrân şi l-au putut stropi cu noroi. Cântărindu-i într'o anume balanţă faptele, l-au putut socoti vrednic de închisoare alţii altădată. A zăcut în temniţi ungureşti pentru c'a fost prea îndrăzneţ român. Iar în anii de după războiu a fost osândit pentru că n'ar fi fost român.

Oamenii nu fac ca Dumnezeu la judecata din urmă: nu pun în cumpănă cele bune cu cele rele. Dacă ar face aşa, ar fi Dumnezei. Fiind nişte bieţi oameni, judecă strâmb. De aceia cel din urmă scriitor din generaţia cea mare a jertfei a putut fi umilit şi bătut cu spini,—deşi-i cel care a scris atâţia ani **Tribuna** în teritoriul subjugat, deşi

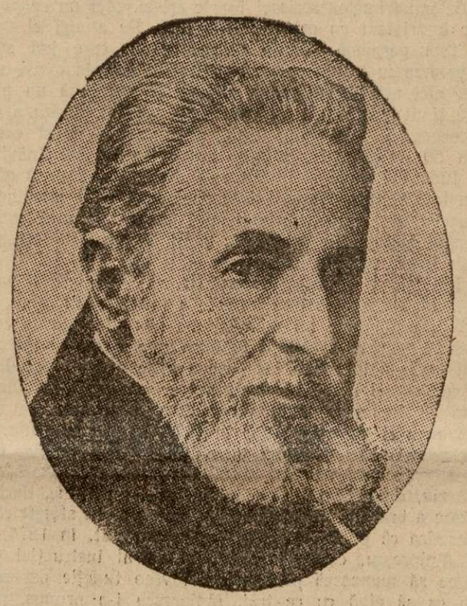

Ion Slavici

vreme de patru decenii a mângâiat ş'a fermecat rânduri de tineri cărturari cu **Popa Tanda** şi **Moara cu noroc;** deşi a stăruit cu îndârjire în cea mai nefirească şi obişduită breaslă, înţelegând că stăruesţe zădarnic.

In opera lui sună un accent blajin şi cumpănit şi se mişcă o lume împăcată şi bună, patriarhală şi fericită în vechile-i aşezări. Sufletul rasei, statornic în veacuri, stăruitor ca apele cele fără de hodină a lucit în ochii lui care acuma s'au închis. Toţi ai lui ş'ai noştri îl împresoară şi stau lângă el martori în lumea împăcării. Pentru mucenicia lui, eu i-aşi ierta păcate reale.

Dumnezeu, le va ierta pe toate, şi pe cele cu voie, şi pe cele fără voie. Imbrăţişându-l, îl va primi la el şi-i va spune cu blândeţ:

— Omule, mult ti se iartă, căci ai fost scriitor român.

MIHAIL SADOVEANU

Ion Slavici

Slavici a fost fără noroc.

Mă gândesc la scriitor, la autorul celor două volume de nuvele, nu la om, căci despre acesta, numai el ar fi putut s'o spună. Imprejurările vieţii nu le pot judeca alţii, totul atârnă de cum le-a simţit el.

Aş crede mai de grabă că a fost un om fericit, fiindcă a avut temperamentul care poate da fericirea,—pe cât e-xistă ceva care să corespundă acestui cuvânt. A avut credinţă în rostul muncii lui şi nu s'a descurajat niciodată, dovadă că n'a încetat niciodată să lupte şi să muncească.

Munca lui este impunătoare: titlurile lucrărilor sale, aşa cum stau înşirate sub cele 47 numere din **Bibliografia** d-lui Adamescu, nu dau decât o slabă idee, dacă nu ne gândim şi la activitatea lui de luptător politic, ziarist, editor de documente, director de şcoală şi profesor.

Un om care munceşte aşa de intens şi are dragul de a produce, după cum vădeşte faptul că s'a îngrijit să-şi publice lucrările în volume şi broşuri, nu are timp să se simtă nefericit, fiindcă uită de viaţă şi poate acesta-i singurul mijloc de a fi fericit.

Scriitorul însă n'a avut noroc.

Fiind, ca nuvelist, superior în talent, publicul cititor i-a preferat pe alţii. Delavrancea şi Vlahuţă (ca nuvelist) au fost mult mai mult citiţi şi apreciaţi între 1880—1900 decât Slavici. Nuvelile lui, adunate în volum la 1881, au aşteptat unsprezece ani ca să fie retipărite şi apoi abia după alţi cincisprezece ani au reapărut în editura Minerva, ca în fine după alţi patrusprezece ani să reapară la 1921, în editura „Cartea Românească".

Aceasta nu se cheamă succes literar, nici chiar la noi şi nici pe vremurile acelea.

Nu vreau să compar din acest punct de vedere **Nuvelele** lui Slavici, cu **Poeziile** lui Eminescu, care apărute la 1883, aveau la 1892, adică după nouă ani, şase ediţii, iar de atunci încoace numărul ediţiilor scoase de către diferite case editoare, trebue să se apropie de 30; dar volumele lui Delavrancea,—care dela 1885 la 1911 au 10 tipărituri, din care chiar şi cele cari poartă titluri diferite, cuprind reeditări, ba chiar, cum e volumul intitulat **Hagi Tudose** din 1903, numai nuvele deja tipărite în alte colecţii anterioare,— au avut un succes incomparabil

Tot aşa şi nuvelele lui Vlahuţă au avut mai mulţi cititori de cât ale lui Slavici.

Slavici n'a fost „nuvelistul" generaţiei lui.

Explicaţia e cunoscută, e uşoară: generaţia stăpânită de geniul lui Eminescu, iubea mai mult romantismul, sentimentalismul, fie chiar şi prea dulceag, lirismul plin de persoana scriitorului, decât realismul obiectiv al lui Slavici, decât lecţiile lui de energie, care respiră credinţa că oamenii nu-s răi, ci numai rătăciţi şi pot fi îndreptaţi. „In gândul meu oamenii toţi erau buni şi vrednici de a fi iubiţi", spune el, undeva, în **Amintirile** lui.

Dar nu e lipsă de noroc, să fii scriitor talentat, să creezi opere de artă, iar generaţia ta să nu te îmbrăţişezze cum ai merita, fiindcă te-ai născut într'un anumit moment istoric?

Şi criticii vremei au fost complici cu publicul. T. Maiorescu, care se vede că-i aprecia valoarea, de oarece îl pomeneşte cu laudă de repetate ori, când vrea să citeze scriitorii mari ai vremei lui, nu-i consacră nici o pagină. Se poate afirma că cele mai numeroase rânduri relativ la Slavici, sunt în **Criticile** lui Maiorescu acelea pe care le traduce din ziarele literare germane, în care se vorbea despre diferite nuvele ale lui Slavici traduse în nemţeşte. Poate, Maiorescu, conform părerii lui exprimate în „Poeţi şi Critici", că pentru literatura bună nu e nevoe de critică, a crezut că nu e necesar să vorbească de Slavici. Nu e vorbă că această părere nu l-a împiedicat să scrie nu numai despre Eminescu şi Caragiale, dar chiar despre Popovici-Bănăţeanul şi Vlad-Delamarina. Gherea însă nici n'a pomenit de Slavici. Şi nici criticii noi, care au venit după Maiorescu şi Gherea, nici unul n-a consacrat un studiu Nuvelelor lui Slavici. Şi de sigur îl merita Căci dacă e adevărat ceeace observă undeva A. France, că majoritatea cititorilor nu au în general nici o părere proprie despre scriitorii pe care-i citesc şi admiră, ci laudă şi admiră, pe acei cari sunt la modă, pe acei consacraţi de primii cititori cari au opinii proprii despre ceea ce citesc, apoi şi tăcerea criticilor a fost pentru Slavici un mare nenoroc.

Va fi mai mult citit de vre-o generaţie viitoare? (Acea care se ridică nu dă semne să fie o generaţie care să citească ceva). Mi-e teamă să nu aibă dreptate A. France, când spune tot în pasagiul de mai sus, că rareori scriitorii, cari n-au avut dela început mulţi cititori, i-au putut căpăta mai târziu. De alminterlea fiecare generaţie îşi citeşte de prefinţă scriitorii săi. In orice caz pentru Slavici de-acum lucrul e absolut indiferent. In viaţă trebue să-l fi mângâiat gândul că oamenii cunoscători cel puţin l'au apreciat cum merita, iar pentru viitor şi-a asigurat un loc de cinste în istoria literară a neamului său.

Profesorul Slavici

Vă gândiţi, cu deosebire, la scriitorul Slavici, — la acest maestru al puritaţii verbului şi al preciziunei gândului. Vă gândiţi la scriitorul care a ştiut să ridice, fără niciun efort sau artificiu, priveliştea vieţii satului românesc la înălţimile de unde marii contemplatori culeg dramele pentru interesul veşnic şi priceperea universală. E cizelatorul acesta minuţios şi fanatic care a brodat în cea mai fină marmură vie jocurile cele mai simple şi mai curate, — el vă interesează, pe drept cuvânt, în primul rând. Căci, rare ori cuvântul *clasic* — în ceeace spune sensului uzual — a putut fi aşa de potrivit întrebuinţat ca pentru robusta operă a lui Slavici. Pentru că puţine opere, chiar în literatura universală, îţi pot da această gravă impresie de *definitivat* în armonie şi puritate, pe care o ai înaintea monumentului zidit din lespezi de Slavici, cu străşnicie şi simplitate de străveche piramidă, pe întinsul puţin populat al vieţii noastre spirituale.

Nu voi stărui şi eu asupra acestei însemnătăţi a marii vieţi care s'a stins săptămâna trecută. Către altă activitate, mai puţin ştiută şi strălucitoare, dar nu mai puţin utilă, se îndreaptă închinarea ce vreau să cuprind în aceste rânduri. E vorba de Slavici profesorul.

Slavici a fost unul din puţinii, foarte puţinii români, cari ştiu româneşte. Pentru el, gramatica şi sintaxa nu erau nişte discipline de care geniul intuitiv şi spărgător de tiranii al scriitorului român, nu-şi aminteşte decât când vrea să vorbească cu dispreţ de tâmpenia profesorilor de odinioară (profesori cari ştiau gramatica spre deosebire de cei de acum, elevi ai d-lui Mihalache Dragomirescu cari o socotesc ceva rudimentar). Pentru Slavici, gramatica şi sintaxa erau temeiul oricărei valori spirituale în realizările cuvântului scris.

Şi tare se supăra bătrânul când îşi vedea colegii mai tineri ignorând cu atâta firesc ceeace pentru el era alfabetul însuşi al meşteşugului creaţiunei literare. Il auzeai:

— Au mult talent toţi tinerii aceştia, pe cari îi preţuesc, dar ce păcat că nu se ostenesc să ştie româneşte!..

Şi-l vedeai scoţând indignat din buzunar ori amintindu-şi — fiindcă avea o ţinere de minte cum rar am întâlnit — articole ori schiţe în care se resfăţau erori de limba ce te revoltau şi pe tine — după ce ţi-le indica el! Căci aici este dezastrul (cuvântul e al lui Slavici) „am ajuns să ne pocim limba în aşa fel încât nu mai putem recunoaşte ce e bine de ce nu e just"...

Iată, spunea el, s'a zăpăcit lumea în aşa fel încât — bunăoară — nu mai ştie nimeni când se scrie: cartea *lui* şi când: cartea *sa.*

Şi Slavici explica: *citesc pe cartea lui;* iar el citeşte pe cartea *sa,* dacă este a sa; dacă e a altuia citeşte pe cartea *lui*... Am luat numai un exemplu întâmplător. Veţi recunoaşte că avea dreptate: că ne-am învăţat aşa de mult cu anarhia posesivului persoanei a III-a că fiecare scriitor îşi dă drumul geniului fără a mai fi preocupat de asemenea mărunţişuri...

Trebuia să-l asculţi pe el ca să-ţi dai seama în ce baltă de eroare ne jucăm. Plecai melancolic de lângă Slavici ori... filosofând asupra dreptului şi folosului artei literare de a trece peste regulile esenţiale ale limbii. Te întreba Slavici:

— Te poţi gândi că un scriitor francez ori neamţ să ignore gramatica şi sintaxa limbei respective?

Fireşte, nu puteai să-ţi imaginezi aşa ceva... Deseori, ascultându-l, îmi ziceam: de ce nu sunt scriitorii noştri tineri destul de înţelepţi ca să se întrunească pentru a cere lui Slavici să le facă, măcar o lună, un curs practic de limbă românească? Şi, văzând că asta nu e cu putinţă, regretam că Slavici nu venea la cafenea în orele când se aduna obştea scriitorească... Cu siguranţă că numai de gramatică le-ar fi vorbit.

Era un doctor în materie. Când te credeai mai sigur în chipul de expresiune, Slavici ţi-arăta cu ironia blândă că n'ai dreptate, că eşti în plină rătăcire.

Exemplu. A fost să se traducă în româneşte *Le Barbier de Seville.* Incredinţată unui scriitor de talent, piesa avu tălmăcirea cea mai corectă cu putinţă Dar, era vorba de titlu. Nimeni nu s'a gândit — Doamne fereşte! — să-i zică „Bărbierul *de* Sevila". Toată lumea era convinsă că asta ar fi fost un franţuzism... Cine s'ar fi îndoit? Rămânea să se vadă numai cum era mai bine: „Bărbierul *dela* Sevila" ori „Bărbierul *din* Sevila". După deliberarea unei Academii improvizate de literaţi toată lumea fu de acord că nu se poate spune pe bună românească decât „Bărbierul *din* Sevila". Aşa e figurat pe afişul Teatrului Naţional, aşa e şi acum pe pancartele de pe stradă ale Operei.

Toţi eram convinşi că aşa e bine, până a fost întreabt Slavici, — doctorul. Ei bine, am aflat dela el că în nici un caz nu se poate zice „Bărbierul *din* Sevila". De ce? Fiindcă prepoziţia *din* se întrebuinţează numai cu privire la provincii sau la ţări; la oraşe se zice *dela* (Ex.: „sunt *din* Franţa" şi „sunt *dela* Paris"). Deci, în niciun caz „Bărbierul *din* Sevila", fiindcă Sevila e un oraş...

Dar, eroarea nu se opreşte aci. Titlu „Barbier de Seville" nu putea fi tradus în româneşte decât cu: *Bărbier de Sevila.* De ce? Fiindcă „Barbier de Seville" nu vrea să spună numai *locul* de unde e bărbierul, ci *calitatea* bărbierului. E cum ai zice: „gură de Târgovişte" sau „Ţigan de Câmpu-Lung". Deci: *Bărbier de Sevila,* adică aşa cum se păruse tutulor că, în nici un caz, nu se poate...

Am dat numai un exemplu.

O serie de articole a publicat Slavici asupra controverselor gramaticale curente chiar în *Adevărul Literar.* Poate că ar fi indicat ca Biblioteca „Dimineţii" să le pună într'un volumaş la îndemâna tutulor.

Pe acest Slavici, profesor de românească, am vrut să-l schiţez fugar pentru recunoştinţa şi, mai ales, pentru regretele noastre, ale scriitorimii de azi.

DEM. THEODORESCU

Cuvânt rostit la înmormântarea lui Ion Slavici

Indureraţi prieteni, stăm, plini de gânduri şi de jale, pe ţărmul acestui ocean, care este al veciniciei.

L-am adus până aici pe bunul nostru bătrân şi ceasul supremei despărţiri se mai ţine în firul câtorva minute.

Culcăm pe Ion Slavici spre bine meritată şi glorioasă odihnă.

Invelim pe unul dintre principii Cuvântului Românesc cu faldurii adânci ai gliei străbune.

Aducem, la uşile milostivirii Domnului şi Mântuitorului nostru Iisus Christos, pe cel ostenit, pe cel împovărat, pe cel mult încercat.

In giulgiul alb al rugăciunilor Sfintei Biserici, în fumul tămâiei părerilor de rău şi în lumina convingerii că ne despărţim de un mare luptător, aşezăm pe Ion Slavici, spre somnul cel de lungă vreme, într'o zi de August, la poalele munţilor Vrancei.

Oricât am voi să împietrim fuga clipelor şi ori cât am năzui să ne revărsăm asupra viitorului,—noi contimporanii, fiii clipei fugare şi ai patimilor încă nebiruite, nu putem să judecăm pe patriarhul plecat azi dintre noi....

Il vedem deasupra noastră, mare în literatură, fruntaş al condeiului, premergător şi explorator al frumuseţilor graiului şi ale sufletului poporului nostru....

Il vedem deasupra noastră— printre nouri şi printre alte culmi, cari se numesc Eminescu, Alecsandri, Maiorescu, Coşbuc, Caragiale... vârf de stâncă, în diademul Carpaţilor noştri sufleteşti.

Il vedem deasupra noastră, în învălmăşagul ultimelor zile, apărând, în furtuna contrazicerilor şi a clamorilor, steagul rupt pentru care în tinereţe cunoscuse închisorile ungureşti.

O, indureraţi prieteni! să aducem închinăciunea noastră cea mai profundă caracterului rectilin, omului dintr'o bucată, care a avut cinstea puţin comună să fie aspru censurat pentru aceleaşi convingeri, o dată de duşmanii neamului şi a doua oară de neamul propriu.

Dar bunul nostru bătrân e dincolo de această lume zgomotoasă, oarbă şi deşartă!

A trecut prin ea cu rară înţelepciune, cu superioară îngăduinţă, cu un stoicism care duce gândul înapoi spre modelele antice.

Să nu fim mai prejos, în această oră de durere, decât acela care, timp de o jumătate de veac, a fost cumpănit, plin de vigoare şi de virtute.

In limpezimea acestei seri de August, să ridicăm cugetele noastre către Stăpânul Vieţii şi al Morţii şi să-l rugăm să primească, în cămările dreptilor, pe dreptul Ion Slavici!

G. GALACTION

BIBLIOTECA NATIONALA PERIODICE ROMANIA